

Małgorzata Karczmarzyk

Instytut Pedagogiki, Wydział Nauk Społecznych

Uniwersytet Gdański

ORCID: 000-001-9906-9574

<https://doi.org/10.26881/ndps.2023.48.08>

Pedagogika sztuki w odniesieniu do niepełnosprawności. Analiza semiotyczna wybranych obrazów malarskich związanych z tematem niepełnosprawności

W niniejszym artykule skoncentrowano się na semiotycznej analizie wybranych dzieł sztuki związanych z tematem niepełnosprawności, badając, w jaki sposób te kompozycje kreują przestrzeń dla ukazywania doświadczeń osób z niepełnosprawnościami. Taka perspektywa angażuje odbiorców, prowadząc do głębszego zrozumienia ich rzeczywistości. Analizując różne dzieła związane z tematem niepełnosprawności z różnych okresów, zbadano, w jaki sposób sztuka podejmuje temat niepełnosprawności oraz jakie przesłanie przekazuje na temat społeczeństwa i jego postaw wobec jednostek z niepełnosprawnościami. Celem badań jest zaobserwowanie ewolucji sposobu przedstawiania niepełnosprawności w sztuce oraz ukazanie rozwoju świadomości społecznej na ten temat. Metodologia jakościowa opiera się na teorii dzieła otwartego Umberto Eco i analizie semiotycznej obrazu.

Słowa kluczowe: pedagogika sztuki, niepełnosprawność, inkluzyjne społeczeństwo, analiza semiotyczna, obrazy związane z niepełnosprawnością

Art pedagogy in relation to disability. Semiotic analysis of selected paintings related to the topic of disability

This article focuses on the semiotic analysis of selected works of art related to the theme of disability, examining how these compositions create a space for portraying the experiences of individuals with disabilities. Such a perspective engages the audience, leading to a deeper understanding of their reality. Analyzing various works related to the theme of disability from different periods, the study explores how art addresses the topic of disability and conveys a message about society and its attitudes towards individuals with disabilities. The research aims to observe the evolution of the portrayal of disability in art and highlight the development of social awareness on this subject. The qualitative methodology is based on Umberto Eco's theory of the open work and semiotic analysis of the image.

Key words: art pedagogy, disability, inclusive society, semiotic analysis, artworks related to disability

Wprowadzenie

Jaki potencjał pedagogiczny posiada sztuka w odniesieniu do niepełnosprawności? Co nam pokazuje, czego naucza, na co uwrażliwia? Jak nas wychowuje, jak kształtuje naszą tożsamość, jak przygotowuje nas do odmienności kulturowej, etnicznej, fizycznej innych osób? Jak obrazy malarskie związane z tematem niepełnosprawności ukazują unikalność, odmienność oraz indywidualność innych osób? Jak opowiadają nam o ich wyzwaniach, lękach oraz problemach?

W niniejszym artykule skoncentruję się na semiotycznej analizie wybranych obrazów związanych z tematem niepełnosprawności, przyglądając się temu, w jaki sposób te dzieła mogą kreować przestrzeń dla ukazywania doświadczeń osób z niepełnosprawnością. Taka perspektywa angażuje nas odbiorców, prowadząc do głębszego zrozumienia ich rzeczywistości. Analizując różne dzieła związane z tematem niepełnosprawności z przełomu epok, zbadam w jaki sposób sztuka podejmuje temat niepełnosprawności i jakie przesłanie przekazuje nam na temat społeczeństwa i jego postaw wobec osób z niepełnosprawnością. Celem moich badań jest zaobserwowanie ewolucji sposobu przedstawiania niepełnosprawności w sztuce oraz ukazanie rozwoju świadomości społecznej na ten temat.

W analizie dążę do odkrycia głębszych warstw znaczeniowych, symboli i metafor, które przenoszą przesłanie o równości, godności i konieczności inkluzji osób z niepełnosprawnością. Celem moich badań jest zwiększenie społecznej świadomości na temat niepełnosprawności oraz budowa społeczeństwa pełnego empatii, które nie tylko rozumie, lecz także ceni różnorodność i indywidualność każdej osoby, niezależnie od jej zdolności fizycznych czy umysłowych.

Badania związane z pedagogiką sztuki w odniesieniu do niepełnosprawności nie były do tej pory realizowane, w takim ujęciu, jak zaproponowane przeze mnie w tym artykule. Jedyne podobieństwo badawcze odnalazłam, analizując literaturę przedmiotu, w pracy Katarzyny Szolc, która bada wizerunki i postawy wobec osób z niepełnosprawnością w sztuce, z pedagogicznej perspektywy. Przedstawia ona wykorzystanie sztuki wysokiej w pracy z uczniami aby w efekcie wykształcić u nich pozytywne postawy wobec osób z niepełnosprawnością. Przeprowadzając analizę biografii artystów, takich jak Frida Kahlo, Vincent van Gogh, czy też wybrane dzieła, które poruszają aspekty niepełnosprawności, autorka wskazuje, że istnieje wiele możliwości wykorzystania dzieł sztuki w celu kształtowania pozytywnych postaw wobec osób z niepełnosprawnością. W tym kontekście kluczowe są zarówno wiedza wychowawcy, jak i jego kreatywność, które pozwalają na przeprowadzenie interesujących zajęć. Dzięki nim uczniowie nie tylko obserwują dzieło sztuki, lecz także bezpośrednio je doświadczają i przeżywają, co umożliwia im przyswajanie zawartych w nim wartości (Szolc 2016).

Istnieje również sporo publikacji poświęconych tematyce arteterapii i niepełnosprawności, które mogą stanowić cenne źródło w kontekście badawczym. Są to analizy artystyczne, podejścia terapeutyczne oraz perspektywy badawczo-społeczne dotyczące niepełnosprawności i jej związku ze sztuką. Przykłady takich prac obejmują badania nad terapią artystyczną w rehabilitacji osób z niepełnosprawnością. Są to np. badania Kingi Krawieckiej, która bada proces kształtowania przestrzeni auto-rehabilitacyjnej, na podstawie wartości rysunku jako fundamentalnego medium twórczości plastycznej (Krawiecka, 2014), czy też projekty artystyczne, które skupiają się na wyrażaniu tożsamości i doświadczeń osób niepełnosprawnych poprzez sztukę. W tym nurcie warto przedstawić badania Petry Koppers, która ukierunkowuje uwagę na tematy, artystów i koncepty teoretyczne wprowadzające studentów w pracę artystów niepełnosprawnych. Autorka ta eksploruje artystyczne odpowiedzi na życie z różnicą fizyczną, poznawczą, emocjonalną lub sensoryczną osób z niepełnosprawnościami (Koppers 2014).

Inną badaczką, która specjalizuje się w badaniach związanych z wpływem sztuki na osoby z niepełnosprawnością jest Beata Kaczmarek zajmująca się arteterapią osób z niepełnosprawnością. Refleksje zebrane od terapeutów oraz uczestników warsztatów, jak również obserwacje autorki, uzyskane na podstawie jej kilkunastoletniej pracy terapeutycznej z dorosłymi osobami z niepełnosprawnością intelektualną w zakresie arteterapii pokazują, że arteterapia wpływa znacząco na jakość życia osób z niepełnosprawnością (Kaczmarek 2017).

Aktywność twórcza stanowi jedną z wielu form usprawniania osób z niepełnosprawnością, która pozwala im na autentyczną i subtelnie odmienioną definicję samego siebie. Działa to w sposób, który umożliwia tym osobom odnalezienie się jako aktywne i twórcze jednostki (Kaczmarek 2017).

Pedagogika sztuki w odniesieniu do niepełnosprawności

Sztuka ma niezwykłą moc uczącą i odgrywa istotną rolę w rozwijaniu wrażliwości społecznej wobec osób z niepełnosprawnością. Różnorodne formy artystyczne, takie jak: teatr, muzyka, taniec, literatura czy plastyka zapewniają unikalne doświadczenie promując empatię, zrozumienie i akceptację (Majchrzyk-Mikuła, Kacprzak 2020). Tworzy ona też przestrzeń dla osób z niepełnosprawnością do wyrażania swoich doświadczeń i głosów w ekspresji artystycznej. Tworzenie pozwala bowiem na wyrażenie siebie, swoich uczuć i perspektyw (Kuskowski 2015), stanowiąc unikalny sposób manifestacji osobistych doświadczeń oraz artystycznej wrażliwości.

Dzięki sztuce istnieje również możliwości interakcji i współpracy między osobami z niepełnosprawnością a innymi członkami społeczeństwa. Projekty arty-

styczne, warsztaty czy wystawy mogą być platformą do spotkań i wspólnego tworzenia, gdzie osoby z różnymi zdolnościami mogą współpracować, wzajemnie się inspirować i wzmacniać swoje kompetencje społeczne (Sadowska, Pogonowski 2022).

Moc obrazów, z kolei, posiada potencjał inspirowania do refleksji i dyskusji na temat niepełnosprawności. Dzieła artystyczne wywołują pytania, prowokują myśli i dialog na temat różnorodności, równości i inkluzji. Dzięki temu społeczeństwo zyskuje głębsze zrozumienie dotyczące potrzeb osób z niepełnosprawnością, a także potrafi identyfikować i przełamywać istniejące bariery i stereotypy. Sztuka kreuje pozytywne zmiany, przyczyniając się do budowania bardziej inkluzyjnego i empatycznego społeczeństwa. Rozwój empatii społecznej powinien być wspierany przez wzbogacanie doświadczeń osób z niepełnosprawnością oraz wzmacnianiu ich kompetencji społecznych (Pilecka, Pilecki 1996).

W ostatnich dekadach na całym świecie widoczna jest istotna zmiana w postrzeganiu kultury i sztuki, w stronę wyznaczania jej znacznie większej roli w procesach rozwojowych, terapeutycznych i pedagogicznych. Okazuje się, że sztuka, a konkretnie mam tutaj na myśli malarstwo, to nie tylko drogocenny obraz na ścianie, ale również pewien komunikat stymulujący nas do myślenia i konstruowania pewnych narracji. Chodzi o współtworzenie obrazu w procesie nadawania mu własnych znaczeń (Eco 2008). Obrazy sztuki stanowią kompleksowy obszar badań dla nauk społecznych, z uwagi na ich zdolność wywoływania różnorodnych reakcji emocjonalnych oraz funkcję jako psychoanalitycznych wzorców zmiany. Eksplorując tę dziedzinę, można zauważyć, że dzieła sztuki pełnią nie tylko rolę estetycznej atrakcji, lecz również wywołują głębsze procesy myślowe i emocjonalne. Sztuka funkcjonuje jako inspiracja, transformując nasze postrzeganie rzeczywistości poprzez estetyczne doświadczenia. Równocześnie działa emancypacyjnie, wyzwalaając jednostkę z ograniczeń kulturowych czy społecznych. Dzieła sztuki uczą nas spostrzegawczości, podważają utrwalone przekonania, a nawet szokują, stawiając przed nami trudne pytania.

Piękno w nurcie estetycznym, a definicje sztuki współczesnej

Przyzwyczajiliśmy się do tego, że obraz musi być piękny. Ten schemat, pokutujący od czasów Kanta, który łączył estetykę dzieła z zasadą przyjemnością, współcześnie już nie jest aktualny. W przypadku sztuki współczesnej, pojęcie piękna jest postrzegane w różny sposób. W przeciwieństwie do tradycyjnych definicji piękna, które wiążą je z harmonią, proporcją i idealizacją, sztuka współczesna często wyzwala się z ograniczeń i kieruje się w stronę eksperymentowania, dekonstrukcji i odchodzenia od tradycyjnych kanonów estetycznych. Niektórzy

artyści dążą do tworzenia dzieł, które zaskakują, prowokują i wywołują refleksję, zamiast podążać za kanonem estetycznym. Piękno jest współcześnie odkrywane w wyrazistości, autentyczności i oryginalności dzieła sztuki.

Arthur C. Danto, znany ze swojej teorii o końcu historii sztuki, argumentuje, że pojawienie się sztuki konceptualnej i ready-made'ów Marcela Duchampa oznaczało koniec tradycyjnej narracji historycznej w sztuce. Danto twierdzi, że sztuka nie jest już definiowana przez swoje fizyczne cechy, ale przez swoje konceptualne i filozoficzne znaczenie (Danto 2016).

Warto zauważyć, że sztuka współczesna często skupia się na wyrażaniu emocji, idei, konceptów społecznych i politycznych. Piękno jest związane z głębią przekazu artystycznego, zaskoczeniem, prowokacją czy też refleksją, które wywołuje u widza.

Sztuka dąży bowiem do złamania konwencjonalnych norm i wyzwolenia nas od ograniczających, estetycznych standardów. Ukazuje ona autentyczność, niepowtarzalność i siłę w obliczu trudności. Dzięki odważnemu przedstawianiu niepełnosprawności sztuka budzi refleksję na temat naszych własnych uprzedzeń, a to właśnie jest celem moich badań zaprezentowanych w tym artykule.

Komentarz metodologiczny

Głównym problemem badawczym dla niniejszej analizy jakościowej jest odpowiedź na pytanie: w jaki sposób różne aspekty niepełnosprawności są komentowane wizualnie i znaczeniowo przez wybranych artystów? Dlatego ważnym elementem moich badań będzie analiza znaków i symboli w obrazach. Analiza semiotyczna, na którą składa się umiejętność czytania wizualnego opiera się na metodzie tzw. dzieła otwartego Umberto Eco (Eco 2008).

W moich badaniach będę korzystać również z pracy Uwe Flicka (Flick 2010), który podkreśla znaczenie metod wizualnych oraz zbierania materiału wizualnego w ramach metodologii jakościowej opartej na podejściu etnograficznym (Flick 2010: 162–167). Analiza semiotyczna umożliwi mi głębsze zrozumienie znaczeń, symboliki i sposobów komunikacji w analizowanych dziełach sztuki. Dekodując znaki, symbole i analizując ich kontekst społeczny będę odkrywać, w jaki sposób sztuka wpływa na społeczną percepcję niepełnosprawności oraz jak kształtuje wrażliwość i postawy społeczne. Będę opisywać różne elementy artystyczne, takie jak: światło, kompozycja, symbolika i styl artystyczny aby odkryć, jakie przekazy i interpretacje są zawarte w tych dziełach. Ważnym aspektem analizy będzie dla mnie również uwzględnienie kontekstu historycznego, społeczno-kulturowego, w którym powstał dany obraz. Dzieła sztuki są zawsze uwarunkowane przez określony czas, epokę, wartości społeczne i artystyczne oraz wzorce estetyczne

(Angrosino 2010). Analiza semiotyczna pozwala na zrozumienie tych kontekstów i interpretację obrazów w szerokim spektrum społeczno-kulturowym.

Obrazy wybrane dla niniejszego opracowania to:

1. Pieter Bruegel, „Ślepcy”,
2. Diego Velazques, „Panny dworskie”
3. Pablo Picasso, „Posiłek ślepego mężczyzny”.

Obrazy malarskie związane z tematem niepełnosprawności – analiza badawcza

Obraz nr 1. Pieter Bruegel, „Ślepcy”

Na obrazie „Ślepcy” Pieter Bruegel używa światła aby pokazać najważniejszy aspekt obrazu, którym jest droga czterech osób z niepełnosprawnością – ich twarze są oświetlone, pełne detali i szczegółów. Widzimy kilka niewidomych postaci, prowadzonych gęsiego przez mężczyznę, który widzi, ale prawie wywraca się na osobę leżącą pod jego nogami. Scena rozgrywa się w naturalnym krajobrazie. Zimne światło uwidacznia twarze głównych postaci, ukazując ich wyraziste kontury i ekspresję.

Kompozycja

Kompozycja obrazu jest dobrze zbalansowana i pełna szczegółów. Centralną część obrazu zajmuje grupa niewidomych osób, które zmagają się z różnymi trudnościami. Ich postacie mają wykrzywione w łuku twarze, a u niektórych widać bielmo, lub półprzymknięte powieki świadczące o tym, że te osoby niedowidzą, w stopniu lekkim lub ciężkim. W tle widać wiejski krajobraz, a z daleka budynki, które mogą sugerować miasto.

Symbolika

Obraz jest pełen symboliki, która ma wiele interpretacji. Ślepotą postaci symbolizuje zarówno fizyczną, jak i duchową ślepotę. Odnosi się to do ignorancji, obojętności lub braku zrozumienia wobec okrutnych i niesprawiedliwych warunków życia osób z niepełnosprawnością. Niektóre postacie na obrazie próbują dotknąć lub znaleźć drogę, co symbolizuje poszukiwanie drogi do prawdy lub zrozumienia. Ważnym elementem tego obrazu jest przedstawienie życia osób niewidomych w tamtych czasach, czyli w okresie późnego renesansu. Bruegel namalował swój obraz w czasie, gdy zaczęto wprowadzać w całej Europie poważne restrykcje wobec żebraków, czyli np.: wyganiano ich z miast, zmuszano ich do robót publicznych, zamykano siłą w domach ubogich, wtrącano do więzień, ograniczano czas, w którym dozwolone było żebranie, a nawet traktowano

ich jako gorszą kategorię ludzi – znakowano mosiężnymi blaszkami, czy wypaleniem znaku na skórze wielkości monety w kształcie litery „V” (Roberts-Jones 2000).

Styl artystyczny

Pieter Bruegel był znany z mistrzowskiego opanowania detali, a styl artystyczny na obrazie "Ślepcy" jest doskonałym przykładem jego umiejętności. Obraz jest bogaty w szczegóły, zarówno w twarzach postaci, jak i otaczającej ich przestrzeni. Bruegel przedstawia różne gesty, mimikę i pozy, w stylu podobnym do stylu artystycznego zapoczątkowanego przez Boscha. Podobnie jak on skupia się na ludziach wykluczonych i maluje świat ubogiego człowieka przesycony potem, nędzą, groźbą szubienic i gwałtów, głodu, grzechów, świat nędznych, niewystarczająco ciepłych ubrań (Jagła 2004).

Obraz nr 2. Diego Velázquez, „Panny dworskie”

Diego Velázquez, w obrazie „Panny dworskie” operuje światłem, tworząc głębię i trójwymiarowość. Centralne źródło światła jest niewidoczne, ale oświetla postacie w lewym dolnym rogu obrazu, w tym infantkę (małą księżniczkę) i jej dwór. Światło kontrastuje z głębokim ciemnym tłem. Ta subtelną gra perspektywiczna sprawia, że obraz "Panny dworskie" jest intrygujący i tajemniczy.

Kompozycja

Kompozycja obrazu jest centralna. Na pierwszym planie widzimy grupę postaci, w tym infantkę i jej dwór. W odbiciu lustra widać obecność królewskiej pary. Kompozycja tworzy złudzenie, że patrzymy na całą scenę przez ich perspektywę. Głównym tematem obrazu jest pięcioletnia infantka Małgorzata Teresa, córka królewskiej pary otoczona swoim dworem (Wikipedia 2023, https://pl.wikipedia.org/wiki/Panny_dworskie). Jest ona centralną postacią kompozycji. Z boku znajduje się para karzełków nazywanych „Maribarbola”, stojących przy potężnym psie (Witko 2006). Na drugim planie znajdują się jeszcze dwie, niezbyt wyraźnie widoczne postacie, zajęte rozmową, zaś po lewej stronie, przy sztalugach z paletą i pędzlem w ręce, stoi malarz w stroju Zakonu Santiago, którym jest sam Velázquez (Witko 2006).

Symbolika

Obraz jest pełen symboliki. Są to głównie elementy związane z różnymi aspektami dworu hiszpańskiego. Przede wszystkim chodzi tu o ukazanie monarszego majestatu, nadziei pokładanych w infantce oraz podkreślenie roli artysty jako zbliżonego do pary królewskiej dworzanina (Wikipedia 2023, https://pl.wikipedia.org/wiki/Panny_dworskie). Na obrazie można zauważyć też obecność

karlicy, która jest przedstawiona jako jeden z członków dworu. Była ona popularną postacią na dworze hiszpańskim, zatrudnianą jako atrakcja. Karły i karlice często pełniły rolę zabawnych dworzan, po to aby dostarczać rozrywki dla królewskiej rodziny; były traktowane jako osobliwości wystawiane na widok publiczny, a często nawet były wykorzystywane na dworach, w spektaklach czy paradach (Wikipedia 2023, https://pl.wikipedia.org/wiki/Panny_dworskie).

Styl artystyczny

Styl Velázquez, znany jako realizm barokowy, cechuje się precyzyjnymi detalami, doskonałym oddaniem rzeczywistości i mistrzowskim operowaniem światłem (Alpatow 1964). Artysta starał się oddać emocje, psychologię postaci i ich naturalne postawy. Jego technika malarska jest wyjątkowa, a pociągnięcia pędzla są swobodne. Obraz Velázquez jest pełen zagadkowych elementów, które skłaniają do różnych interpretacji i dyskusji. Obraz staje się przestrzenią interakcji między postaciami, a także między artystą a widzem. To nie tylko portret dworu hiszpańskiego, to również refleksja na temat natury sztuki i jej relacji z rzeczywistością.

Obraz nr 3. Pablo Picasso, „Posiłek ślepego mężczyzny”

W obrazie Pablo Picasso wykorzystuje światło jako element kontrastu i podziału przestrzeni. Ten podział między jasnym, oświetlonym obszarem postaci, a ciemnym tłem pokazuje je i zwraca uwagę na główny aspekt obrazu jakim jest niewidomy mężczyzna. Światło skupia się głównie na postaci i przedmiotach na stole, podkreślając ich obecność i znaczenie. Istotne jest również zastosowanie cieni, które nadają obrazowi głębię i trójwymiarowość.

Kompozycja

Kompozycja obrazu jest dynamiczna i niekonwencjonalna. Centralną postacią jest ślepy mężczyzna siedzący na krześle. Przestrzeń jest wykorzystana w sposób niejednoznaczny, co podkreśla napięcie i niepokój przedstawienia malarskiego.

Symbolika

Obraz posiada symbolikę, która ma wiele interpretacji. Ślepotą postaci symbolizuje niezdolność do zobaczenia prawdy lub cierpienia. Przedstawiona na obrazie postać ma zdeformowaną i zniekształconą formę, co odnosi się do jej wewnętrznego stanu lub emocji. Obraz nawiązuje do tematów społecznych, takich jak marginalizacja, wykluczenie i zobojętnienie wobec cierpienia innych.

Styl artystyczny

Obraz jest wyrazem artystycznej ekspresji i namalowany jest w „okresie błękitnym” (Penrose 1992), w którym Picasso eksploruje temat niedowidzenia i nie-

pełnosprawności. Artysta stara się przenieść widza w świat osób z ograniczeniami i niepełnosprawnością, w tym wypadku z niedowidzeniem. Postać mężczyzny jest przedstawiona w kolorach czarno-niebieskich. Obraz wywołuje specyficzny nastrój i wrażenie pustki emocjonalnej. Niebieskie odcienie dominujące na płótnie symbolizują uczucie melancholii czy izolacji, która związana jest z doświadczeniem niedowidzenia, niepełnosprawności. Artysta świadomie wykorzystuje zimną paletę barw, aby oddać specyficzny nastrój związany z tym tematem. Przykuwająca uwagę kolorystyka obrazu stanowi istotny element jego interpretacji i oddziałuje na widza, pobudzając refleksję.

Wnioski z badań

Analizując różne dzieła związane z tematem niepełnosprawności z przełomu epok, starałam się pokazać w jaki sposób sztuka podejmuje temat niepełnosprawności i jakie przesłanie przekazuje nam na temat społeczeństwa i jego różnorodnych postaw wobec osób z niepełnosprawnością. Wybrane przeze mnie dzieła sztuki pozwalają spojrzeć na temat niepełnosprawności z różnych perspektyw i zrozumieć, jak społeczeństwa ewoluowały w sposobie postrzegania i reprezentowania osób z niepełnosprawnością. Przedstawianie postaci z niepełnosprawnością na obrazach, w różnych kontekstach i sytuacjach, pokazuje nam ich codzienne wyzwania, trudności w poruszaniu się, komunikacji czy wykonywaniu codziennych czynności (np. osoby z niedowidzeniem, osoby niewidome). Stajemy się świadkami ich walki, siły woli i determinacji w pokonywaniu tych przeszkód. Analizowane tutaj obrazy malarskie zmuszają nas do refleksji i empatii, pobudzając nasze zrozumienie dla problemów osób z niepełnosprawnościami.

Obraz Pietera Bruegela „Ślepcy” pokazuje jak mocno zmieniło się nastawienie społeczeństwa do osób z niepełnosprawnością wzrokową. Na jego obrazie namalowani są ludzie biedni, z wykrzywionymi twarzami, wędrujący gęsiego trzymając się ze sobą, skazani na jednego przewodnika, który wyprowadza ich z miasta. Kiedyś takie osoby były wykluczane i piętnowane. Współcześnie niewidomi mają wsparcie np. organizacji społecznych, które działają na rzecz osób niewidomych oferując im wsparcie emocjonalne, poradnictwo, możliwość integracji społecznej, a także organizując różnorodne aktywności i wydarzenia, które umożliwiają nawiązywanie kontaktów i rozwijanie własnych zainteresowań (Kilar 2016).

Istnieją również specjalne technologie asystujące osobom niewidomym czy niedowidzącym np. jak czytniki ekranu, oprogramowanie do rozpoznawania mowy czy specjalne aplikacje na smartfony, które umożliwiają im korzystanie z komputerów, przeglądanie treści online i komunikację (Bąk, Czarnecki 2020).

Osoby niewidome mogą korzystać z usług przewodników, którzy pomagają im w poruszaniu się po mieście, zwiedzaniu miejsc kulturalnych czy realizowaniu codziennych czynności, zapewniając im większą niezależność i pewność siebie.

Istnieją także specjalne programy szkoleniowe, które uczą osoby niewidome umiejętności codziennego funkcjonowania, takie jak czytanie Braille'a, poruszanie się w przestrzeni, samodzielność w kuchni czy korzystanie z komunikacji niewerbalnej.

Z kolei obraz „Panny dworskie” Diega Velázquezego skłania nas, jako odbiorców, do refleksji nad funkcjonowaniem relacji międzyludzkich w dawnej epoce. Artysta zręcznie ukazuje złożoność i subtelność tych interakcji, co stymuluje do głębszego zrozumienia dynamiki społecznej tamtych czasów. Warto podkreślić, że Velázquez, przedstawiając postać z achondroplazją, czyli karłowatością, ilustruje rolę społeczną osób z niepełnosprawnością, która wówczas wiązała się z pełnieniem funkcji rozrywkowych i dostarczaniem rozrywki dworowi. To odzwierciedla dominującą hierarchię społeczną tamtej epoki.

Współcześnie zaś społeczeństwo dąży do eliminacji stygmatyzacji i marginalizacji osób z niepełnosprawnościami. Sztuka odzwierciedla tę zmianę dlatego artyści wykorzystują różnorodne formy i techniki artystyczne, aby podkreślić doświadczenia osób z niepełnosprawnościami i wyrazić ich głos. Sztuka staje się platformą do przekraczania granic i odmieniania społecznej perspektywy. Przedstawiając różnorodne historie, emocje i wyzwania osób z niepełnosprawnościami, artyści starają się zburzyć stereotypy i zachęcić do głębszego zrozumienia tego zjawiska. Takim przykładem jest interesujący serial z 2017 roku pt. „Atypowy”, który opowiada historię autystycznego chłopaka i jego codziennych doświadczeniach związanych z relacjami międzyludzkimi, edukacją i niezależnością (<https://www.filmweb.pl/serial/Atypowy-2017-778573>).

Współczesna sztuka nie tylko podkreśla wyzwania i trudności, z jakimi spotykają się osoby z niepełnosprawnościami, ale również ukazuje ich siłę, determinację i zdolności. Artystyczne przedstawienie niepełnosprawności staje się manifestem ich indywidualności i wartości, przekraczając tym samym granice uprzedzeń i stereotypów.

Podsumowanie rozważań w kontekście praktyki pedagogicznej

Sztuka uczy pojmowania różnych, skrajnych emocji. Jest czynnikiem wspierającym budowanie tożsamość, ale również wpływa na rozwój własnej ideologii, zmienia stereotypy i uprzedzenia. Szczególnie jest to widoczne w procesie wychowania małego dziecka w kontakcie z osobą z niepełnosprawnością. Od najmłodszych lat kształtuje się sposób myślenia. Jak pisze Katarzyna Szolc: „Kontakt

z obrazem ma być wprowadzeniem do tematyki niepełnosprawności. Jednak warto tak zaplanować pracę wychowawczą, aby było ono użytecznym narzędziem podczas całych zajęć. W zależności od wybranego dzieła sztuki, a tym samym rodzaju niepełnosprawności, zajęcia mogą zostać poprowadzone innym torem. Przy planowaniu ich przebiegu niezbędne jest uwzględnienie wieku uczniów, a tym samym ich możliwości poznawczych” (Szolc 2016: 345).

Współczesne dzieła sztuki często podchodzą do tematu niepełnosprawności bardziej kompleksowo. Sztuka odwołuje się do teorii społecznych, takich jak teoria niepełnosprawności jako konstruktu społecznego, badając wpływ społeczeństwa na doświadczenie osób z niepełnosprawnościami. Obrazy kwestionują tradycyjne postrzeganie niepełnosprawności, stawiając pytania o normy, równość, inkluzję i autonomię. Przy użyciu różnorodnych środków wyrazu artystycznego, od subtelnych po ekspresyjne, dzieła sztuki podkreślają siłę, determinację oraz wewnętrzną doskonałość osób z niepełnosprawnościami. Tym samym, sztuka staje się nie tylko narzędziem analizy społecznej, lecz także platformą propagującą zrozumienie, akceptację i docenienie różnorodności ludzkiego doświadczenia i odmienności.

Bibliografia

- Ałpatow M.W. (1964), *Historia sztuki. Renesans i Barok*, VEB Verlag der Kunst, Drezno.
- Angrosino M. (2010), *Badania etnograficzne i obserwacyjne*, WPN, Warszawa.
- Bąk T., Czarnecki P. (2020), *Wspierająca rola Sieci Web w życiu osób niepełnosprawnych*, Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji HUMANUM, 36(1): 5–19.
- Carroll W.C., King F., Beggar L. (1996), *Representations of Poverty in the Age of Shakespeare*, Cornell University Press, Ithaca and London.
- Danto A.C. (2016), *Czym jest sztuka*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa.
- Eco U. (2008), *Dzieło otwarte. Forma i nieokreśloność w poetykach współczesnych*, W.A.B., Warszawa.
- Jagla J. (2004). *Boska Medycyna i Niebiescy Uzdrowiciele wobec kalectwa i chorób człowieka*, Warszawa; <https://niezlasztuka.net/o-sztuce/pieter-bruegel-slepcy/> (dostęp: 16.12.2023).
- Kaczmarska B. (2017), *Twórczość artystyczna w życiu osób z niepełnosprawnościami – indywidualny i społeczny wymiar arteterapii*, *Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania*, 1(22): 107–129.
- Karcmarzyk M. (2020), *Polska sztuka współczesna w oczach dzieci i dorosłych, Potencjał pedagogiczny, komunikacyjny oraz kulturowy wybranych obrazów Jacka Yerki, Tomasza Sętowskiego, Rafała Olbińskiego i Zdzisława Beksińskiego*, Wydawnictwo UG, Gdańsk.
- Kilar K. (2016), *Fundacja Anny Dymnej „Mimo Wszystko” jako przykład wsparcia dla osób z niepełnosprawnością*, *Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej*, 9: 68–73.
- Krawiecka K. (2014), *Rysunek osób z niepełnosprawnością intelektualną – twórcze medium i fundament autorehabilitacji*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio J – Paedagogia-Psychologia*, 27, 2.
- Kuppers P. (2014), *Studying Disability Arts and Culture*, Bloomsbury Publishing, London.

- Kuskowski M. (2015), *Komentarz: Terapia zajęciowa jako wartość*; http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/259824;jsessionid=4B2599AC1EB4A6133254044F3B39C9ED?ci=document_add_comment&mid=261136&state=am.
- Majchrzyk-Mikuła J., Kacprzak M. (2020), *Arteterapia inspiracją dla pedagogiki*, Roczniki Pedagogiczne, 12.
- Pilecka W., Pilecki J. (1996), *Warunki i wyznaczniki rozwoju autonomii dziecka upośledzonego umysłowo* [w] W. Dykcik (red.), *Spółczesność wobec autonomii osób niepełnosprawnych*, Eruditus, Poznań.
- Penrose R. (1992), *Picasso: życie i twórczość*, PIW, Warszawa.
- Roberts-Jones P. (2000), *Pieter Bruegel Starszy*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
- Sadowska A., Pogonowski M., (2022). *Udostępnianie kultury osobom niepełnosprawnym – potencjał spektaklu teatralnego w wykonaniu osób z dysfunkcją wzroku*, *Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania*, III–IV: 161–172.
- Szolc K. (2016), *Osoby z niepełnosprawnością w dziełach sztuki w ujęciu pedagogicznym*, *Forum Pedagogiczne*, 1: 339–348.
- Witko A. (2006), *Tajemnica Las Meninas*, Wydawnictwo AA, Kraków.

Netografia

- <https://www.yoair.com/pl/blog/body-narratives-and-performance-art-in-the-expression-of-disability/> (dostęp: 18.02.2023).
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Panny_dworskie (dostęp: 23.06.2023).
- <https://www.filmweb.pl/serial/Atypowy-2017-778573> (dostęp: 24.06.2023).
- Jagła J., *Pieter Bruegel „Ślepcy”*, <https://niezlasztuka.net/o-sztuce/pieter-bruegel-slepcy/> (dostęp: 03.06.2023).